

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL BASES OF OVERCOMING SPEECH DEFECTS

Umurzaqova Nodira Ma'murjonovna ¹

¹ Practitioner psychologist of secondary school No. 11 of Chartak district of
Namangan region

<https://doi.org/10.5281/zenodo.4766507>

ARTICLE INFO

Received: 1st May 2021

Accepted: 5th May 2021

Online: 10th May 2021

KEY WORDS

Speech, pedagogical
technology, Illiteracy,
correction, Communication,
speech therapist,
psychologist, pronunciation,
speech pathologist.

ABSTRACT

One of the most important characteristics of a person is his ability to speak. The idea expressed through fluent speech is understandable and pleasant. Speech is one of the most complex higher mental functions of man. Speech is carried out through a complex system of organs, in which the activity of the brain plays a key role, speech is a separate and high-level form of communication unique to man, in the process of speech people exchange ideas and interact with each other. .

NUTQ KAMCHILIKLARINI BARTARAF ETISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK ASOSLARI

Umurzaqova Nodira Ma'murjonovna ¹

¹ Namangan viloyati Chortoq tuman 11 –sonli umumiy o'rtta talim maktabi amalyotchi psixologi

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 1-May 2021

Ma'qullandi: 5-May 2021

Chop etildi: 10-May 2021

KALIT SO'ZLAR

Nutq, pedagogic texnologiya,
Savodsizlik,
koreksiya, Muloqot, lagoped
,psixolog ,talaffuz, defektolog.

ANNOTATSIYA

Insonning eng muxim xususiyatlaridan biri uning so'zlash qobiliyatidir. Ravon nutq orqali ifodalangan fikr tushunarli va yoqimlidir. Nutq insonning murakkab oliy psixik funksiyalaridan biridir. Nutq harakatlari murakkab a'zolar tizimi orkali amalga oshiriladiki, bunda bosh miya faoliyati asosiy rol o'ynaydi, nutq fakat inson uchun xos bo'lgan alohida va yuqori darajadagi aloqa shaklidir, nutqiy aloqa jarayonida kishilar fikr almashadilar va bir – birlariga ta'sir etadilar.

Mamlakatimizda fan-texnika yuksak sur'at bilan rivojlanib borayotgan bir paytda yosh avlod zimmasidagi mas'uliyat ham ortmoqda. Ularga berilishi lozim bo'lgan bilimning hajmi va bu bilimlarni beruvchi kadrlarga ham yil sayin mas'uliyatlar oshmoqda. Respublikamizda ta'lim tizimini isloh etish bo'yicha olib borilayotgan ishlar bir qancha bo'lib, ular yosh avlodning jamiyat

rivojiga hissa qo'shishga xizmat qiladi. Yosh avlodga kichik yoshidan boshlab to'g'ri ta'lim-tarbiya berish, bu yurtimizning gullab-yashnashiga hissa qo'shadi. Ta'lim tizimiga aholini barcha qatlamlarini qamrab olish kerak. Shu o'rinda maktabda ta'lim olayotgan nutqida kamchiligi bor bolalarni ham ta'limga qamrab olgan holda ta'lim tizimini yo'lga qo'yish zarur. Nutq

kamchiliklarining kelib chiqishi sabablarini oilada har bir ota-ona, maktabgacha tarbiya muassasalarida tarbiyachilar, maktabda esa o'qituvchilar bilishlari zarur. Chunki nutq kishilarning til vositasi orqali aloqa jarayonining tarixan tarkib topgan formasidir. Shuningdek, nutq rang-barang ifodali tovushlarning majmuasidan iborat. Bu tovushlar oliy nerv sistemasining signallari vositasida nutq organlarining turlicha shakllanishi yoki harakati natijasida paydo bo'ladi. Shuning uchun nutq tovushlarini vujudga keltiruvchi manbalarini organlar fiziologiyasini, ularning faoliyatini o'rganish talaffuzdagi nuqsonlarning kelib chiqish sababini aniqlash, to'g'ri va ravon talaffuzni ta'minlovchi omillardan biridir. Nutq buzilishlari quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

- 1) so'zlovchining yoshiga nomuvofiqlik xususiyati;
- 2) shevachilik, nutqiy savodsizlik, til bilmaslikning ifodasi bo'lmagan xususiyatlar;
- 3) nutqning psixofiziologik mexanizmlaridagi chetlashish bilan bog'liq bo'lgan xususiyatlar;
- 4) o'z-o'zidan yo'qolmaydigan, balki mustahkamlanadigan barqaror xususiyatlar;
- 5) nutq buzilishining xarakteriga bog'liq holda mustahkamlanadigan barqaror xususiyatlar;
- 6) bolaning keyingi psixik rivojlanishiga tez-tez salbiy ta'sir o'tkazadigan xususiyatlar.

Bunday nutq buzilishlarini pedagog va psixologlar qanday tartibda qay bir xolatlar orqali yuzaga kelishini anglagan va bilgan holda o'z faoliyatlarini olib borishlari kerak. Bu esa psixolog uchun o'z faoliyati davrida nutqning yoshga bog'liq xususiyatlaridan, uning bolalarda va kattalarda vaqtinchalik buzilishidan; nutqning territorial dialektli va sotsial-madaniy omillari bilan bog'liq xususiyatlaridan farqlash imkoniyat yaratadi.

Sog'liqni saqlash vazirligi qoshida anomal bolalarga tibbiy yordam ko'rsatadigan

maxsus psixonevrologiya sanatoriylari, stasionarlar bor, poliklinikalarda surdologik, logopedik kabinetlarda mutaxassis-defektologlar tibbiy xodimlar bilan hamkorlikda tegishli ishlarni olib bormoqdalar. Davlatimiz bunday bollarni ham ta'lim tarbiya olishlari uchun xalq maorifi ministrligi qoshida maktabgacha yoshdagi bolalarga mo'ljallab, nutqiy bog'chalar yoki bolalar bog'chalari qoshida nutqiy guruhlar tashkil etilgan. Bu turdagi maxsus bog'chalarning asosiy vazifasi nutq kamchiliklarini iloji boricha barvaqt aniqlab ularni bartaraf etish va shu yo'l bilan og'ir nutq nuqsonlarining odini olish, ikkilamchi asoratni bartaraf etishdir. Maktab yoshidagi logopet, ya'ni nutqida kamchiligi bo'lgan bolalar uchun ommaviy umumiy ta'lim maktablarida logopedik punktlar tashkil etilgan.

Bunday punktlarda bolalar tekshiruvlardan o'tkazilib Tekshirishlar natijalari logopedik xulosalarda yakunlanadi. Logopedik xulosalar asosida bola bilan olib borilishi kerak bo'lgan chora –tadbirlar, reja tuziladi.

Nutqida nuqsoni bor bolalar bilan olib boriladigan ta'lim tarbiya jarayonida bolalar quyidagi bilim, ko'nikma, malakalar bilan qurollantiriladi:

- Bolalarni nutq kamchiliklarini bartaraf etish va shu bilan birga idrok, xotira, tafakkur, tasavvur kabi bilish qobiliyatlarini rivojlantirish;

- Korreksion – pedagogik ish faoliyatini psixolog va pedagog tomonidan to'g'ri yo'lga qo'yish;

- Bu jarayonda qo'llaniladigan ish metod va usullarini тугри танлаш va analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, konkretlashtirish kabi aqliy operatsiyalardan foydalanish;

-Bolalarning individual va psixik xususiyatlarini hisobga olgan holda nutq

o`stirishga qaratilgan maxsus usullardan foydalanish va ularni hayotga moslashtirish;

Bolaning nutqi kattalar nutqi asosida rivojlanib boradi. Nutqning to`g`ri shakllanishi bola atrofdagi insonlar va jamoa atrofdagilar nutqiga, nutqiy tajribaga, to`g`ri nutq muhiti va ta`lim-tarbiyaga bog`liq.

Nutq tug`ma qobiliyat emas, balki hayot davomida bolaning jismoniy va aqliy rivojlanishi bilan parallel ravishda shakllanib boradi.

Bu esa nutqning rivojlanishi jarayonidagi u yoki bu kamchiliklarni o`z vaqtida bilish va aniqlash uchun kerak bo`ladi.

Bizga ma`lumki, juda ko`p mashqlar sayr paytida uyushtiriladi. Masalan, sayr paytida bir bola eshak minib guruh bolalari yonidan o`tib qoladi.

Bolalardan biri havas bilan qaraydi va o`z hayratini quyidagicha ifodalaydi: -"Vuy, ana u bola eshakda uchayapti".

Murabbiy tuzatadi:

eshakda uchilmaydi, eshakka miniladi.

So`ng bolalardan so`raydi: yana nimaga miniladi?

- velosipedga miniladi;
- poezdga miniladi;
- otga miniladi;
- samolyotga miniladi;

Boshqa bir bola tuzatadi: poezdga chiqiladi, samolyotda uchiladi. Bolalar sayr paytida baland binolar oldidan o`tishlari mumkin. Shunda quruvchilik kasbi, qurilishda ishlatiladigan g`isht, ganch, qum, ohak va boshqa qurilish materiallari, quruvchilik kasbi -ganchkorlik, g`isht teruvchi, suvoqchi; binolarning balandligi, go`zalligi va hokazolar hakida jumlar tuzadilar,

Gulzorlar, borlarga sayohatlar davomida tarbiyachi samolyotlar, poezdpar, gullar, favvoralar hak,ida suhbatlar uyushtirishi mumkin. Suhbatlarda predmetlarning rangi, tusi, soni, katta-kichikligi, turi, o`xshash va

farqli tomonlari haqida ham mashq qilib boriladi.

"Nima shirin?", "nima uchadi?", "tushirib qoldirilgan so`zlarni toping", "men boshlayman, siz davom ettiring" kabi mashqlar ham grammatik jihatdan jumalarni to`g`ri tuzishga yo`llaydi"Ovchilar va quyonlar", "Oqsoq bo`ri va qo`ylar", "Nimaning pati?" kabi o`yinlardagi savol-javoblar ham bolalarning dialogik nutqini rivojlantiradi. Tarbiyachi bolalarga "nimaning pati?" deb savol beradi. Bolalar javob beradilar:

- o`rdakniki,
- qarg`aniki,
- burgutniki

Qushning nomini takror aytgan bola biror shartni bajaradi: o`yinga tushadi, she`r aytadi yoki qo`shiq kuylaydi

Maktabgacha yoshdagi bolalarga muayyan mavzular bo`yicha ertaklar. rasmlar asosida hikoya tuzish topshirig`i ham berilishi mumkin. Bundaytopshiriq ustida ishlash orqali ularda mustakillik, ijodiy faollik rivojlantiriladi. "Bizning oila", "Bahor fasli", "yoz - ugar soz", "qaldirg`ochlar uchib keldi", "qo`g`irchoq teatrida", "qish", "kor", "qorboboning sovg`asi", "qushlar bizning do`stimiz", "Mening to`tilarim", "Hayvonot bogida", "Ertaklar mamlakatida", "Sirkda", "qo`g`irchoqlarim -ovunchoqlarim", "Uch ayiq", "quyonlar", "qovoqpolvon" va boshqa mavzularda hikoya tuzishni tavsiya etish bolalarni nihoyatda qiziqtiradi.

Har qanday jamiyatda kelajak vorislari bo`lmish farzandlarni mas`ulayatni his etadigan, ularni davlat taraqqiyoti va gullab-yashnashiga salmoqli ulush qo`shadigan munosib fuqarolar bo`lib etishishlariga katta umid bilan qaraladi. Bola tarbiyasi dastlab oilada o`z ota-onasining bag`rida jismonan, aqlan va ma`nan shakllanib boradi. Farzandlar tarbiyasi ko`p jihatdan oiladagi muhitga, atrofdagi

kattalarning bolani tarbiyalashga boʻlgan munosabatiga bogʻliqligi, ota-onaning jamiyat oldida masʼul ekanligi, davlatimizning qator qonun va qarorlarida qayd etilgan. Nutqida

nuqsoni bor bolalar bilan ham oʻz vaqtida ota onalar va hamkor tashkilotlar bilan toʻgʻri tashkillashtirilgan taʼlim – tarbiya ishlari bolalar rivojlanishiga oʻz taʼsirini koʻrsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. “Barkamol avlod Oʻzbekiston taraqqiyotining poydevori”. Toshkent. 1998.
2. Mustaqil Oʻzbekistonning yosh avlodni tarbiyalashda mahalla, maktab va oila hamkorligi konsepsiyasi. Toshkent. Oʻqituvchi. 1994.
3. Apeeveva L.A. «Metodicheskie rekomendatsii i pourochnye razrabotki po obucheniyu, chteniyu i razvitiyu rechi detey doshkolnogo vozrasta». Toshkent, 2000 g.
4. «Defektologicheskiy slovar».- M. Vlad.2001 g.
5. Zayseva G.L. «Jestovaya rech». «Daktilologiya». M., 2000 g.
6. «Новые подходы i puti obucheniya, vospitaniya, korreksii i integratsii detey s problemami v razvitiyu». - Bishkek, 1998 g.
7. Rechiskaya «Doshkolnaya surdopedagogika». M., 2001 g. Ye.G.